

ZBRODNIA KATYŃSKA

DROGA DO PRAWDY

Historia
Archeologia
Kryminalistyka
Polityka
Prawo

pod redakcją MARKA TARCZYŃSKIEGO

NIEZALEŻNY KOMITET HISTORYCZNY BADANIA ZBRODNI KATYŃSKIEJ
DEPARTAMENT PROKURATURY MINISTERSTWA SPRAWIEDLIWOŚCI
TOWARZYSTWO NAUKOWE KRYMINALISTYCZNE
WOJSKOWY INSTYTUT HISTORYCZNY

WARSZAWA 1992

ZESZYTY KATYŃSKIE nr 2

Redaktor: Janina Snitko-Rzeszut
Projekt okładki: Krystyna Tarkowska
Opracowanie szkiców: Andrzej Aksamitowski
Kreślenie szkiców: Bożena Tomczyk
Wykonanie zdjęć: Aleksander Załęski
Zdzisław Peszkowski
Włodzimierz Dusiewicz

Zdjęcia archiwalne pochodzą ze zbiorów NKHBZK, Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KG Policji oraz Jacka Trznadla i Jędrzeja Tucholskiego

ZDZISŁAW SAWICKI

Warszawa

BADANIA Z ZAKRESU FALERYSTYKI, UMUNDUROWANIA, WYPOSAŻENIA OSOBISTEGO I OBOZOWEGO

Falerystyka to nauka pomocnicza historii, zajmująca się badaniem orderów, odznaczeń, odznak i oznak. Została ona upowszechniona w 1937 r. przez czeskiego kolekcjonera O. Pilca. Nazwa falerystyka wywodzi się z greckiego słowa *phalera*, które oznaczało metalowe ozdoby w kształcie medalionów, umieszczane na piersi wojowników i dowódców.

Jako biegły z zakresu falerystyki w czasie badań masowych grobów i ekshumowanych szczątków zwłok polskich jeńców wojennych w Charkowie i Miednoje miałem udzielić odpowiedzi na dwa pytania:

1. Czy odnalezione ordery, odznaczenia i odznaki oraz elementy umundurowania i wyposażenia są pochodzenia polskiego i czy należą do polskich żołnierzy i policjantów?

2. Czy na podstawie ww. przedmiotów można określić tożsamość żołnierzy i policjantów?

W pierwszym dniu ekshumacji pokazano ekspertom zdjęcia odznak pułkowych i polskich monet znalezionych przez mieszkańców podcharkowskich miejscowości w czasie penetracji tego terenu w latach siedemdziesiątych. Był to pierwszy ślad wskazujący, że znajdują się tu przedmioty należące do żołnierzy polskich. Były wśród nich odznaki: SPRA — Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii, 2 Pułku Ułanów Grochowskich im. gen. J. Dwernickiego, KOP — Korpusu Ochrony Pogranicza, WIG — Wojskowego Instytutu Geograficznego oraz POW — Polskiej Organizacji Wojskowej.

Wydobyte w trakcie ekshumacji walory falerystyczne oraz część umundurowania i wyposażenia zostały określone i zbądane w warunkach polowych, a wszystkie te, które miały czytelny charakter dowodowy — przywiezione do kraju i poddane dalszym badaniom szczegółowym i porównawczym w pracowniach Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

Do wojskowych orderów i odznaczeń okresu II Rzeczypospolitej zaliczamy: Order Virtuti Militari, Krzyż i Medal Niepodległości, Krzyż Walecznych, Krzyż Zasługi za Dzielność, Krzyż Zasługi Wojsk Litwy Środkowej, Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918—1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medal za Długoletnią Służbę.

Część tych odznaczeń była przyznawana osobom cywilnym, które położyły szczególne zasługi dla odzyskania niepodległości ojczyzny, oraz brały udział w walkach toczonych w latach 1918—1921.

EKSHUMACJA W CHARKOWIE

Podczas prac ekshumacyjnych zarówno przy szczątkach biologicznych, jak i w wykopie spalonego wyposażenia odnaleziono następujące walory falerystyczne.

Ordery i odznaczenia

Order Virtuti Militari — V klasa
Krzyż Srebrny

Występowały tzw. krzyże państwowe, wręczane odznaczonym z wybitym numerem, i prywatne — grawerskie, wykonane na zamówienie. Wydobyto dwa Krzyże Virtuti Militari:

a) krzyż zakończony na rogach ramion kulkami. Na awersie na poziomych ramionach znajduje się napis *Vir-tuti*, na pionowych *Mili-tari*, ramiona są srebrzone, napisy z czarnej emalii. W środku krzyża brak orła na tarczy. Na tarczy rewersu w wieńcu umieszczony jest napis: *Honor i Ojczyzna*. Krzyż wykonany na zamówienie w srebrze bez numerów. Na dolnym ramieniu rewersu inicjały WG (Wiktor Gontarczyk) oraz próba srebra. Emalia częściowo uszkodzona, do górnego ramienia przymocowane jest kółko do zawieszenia na wstążce;

b) krzyż wydobyty w trakcie prac podczas ustawiania krzyża we wrzeźniu (w niedużej odległości od eksplorowanego wykopu). Dobrze zachowany, czytelny, brak uszka i kółka do wstążki. Nie ma określonej próby srebra ani numerów i inicjałów. Na górnym ramieniu rewersu ślady wskazujące na szlifowanie. Emalia dobrze zachowana.

Krzyż Niepodległości

Krzyż równoramienny, wykonany z połączanego brązu i emalii o wymiarach 42 x 42 mm. Ramiona połączone kwadra-

ową tarczą, na której umieszczony jest stylizowany orzeł. Na awersie ramiona czarno emaliowane, przedzielone złotym paskiem, na którym wybity jest napis: *Bojownikom niepodległości*. Po wydobyciu krzyż wyglądem przypominał Krzyż Niepodległości (duże zaśniedzenie). Po odczyszczeniu w pracowni mechanoskopii stwierdzono, że odpowiada wzorowi z zachowaną emalią, nieco wybarwiony, bez uszka i kółka do wstążki.

Krzyż Walecznych

Bitý z brązu o wymiarach 42 x 42 mm. Na ramionach awersu rozłożony wypukły napis: *Na Polu Chwały 1920*, środkowa tarcza pięciokątna z wizerunkiem orła państwowego. Na rewersie, w środku na tarczy, wieńiec z liści wawrzynowych, przedzianych mieczem obosiecznym, skierowanym pionowo ostrzem ku górze; na ramionach poziomych napis: *Walecznym*. Wydobyto dwa Krzyże Walecznych:

a) odpowiadający wyżej określonemu wzorowi z fragmentem uszka do kółka, nie mający numeru produkcji ani innych cech;

b) krzyż o zmniejszonym wymiarze 36 x 36 mm — wykonanie grawerskie, bez numerów, zachowany w dobrym czytelnym stanie z uszkiem i kółkiem do wstążki.

Brak numerów na tych krzyżach świadczy o wykonaniu ich w pracowniach grawerskich, ponieważ każdy tzw. państwowy był numerowany i ściśle ewidencjonowany.

Miniatura Medalu Pamiątkowego za Wojnę 1918—1921

Po odczyszczeniu i fotograficznym powiększeniu odczytano rysunki i napisy zgodne z wzorem. Na awersie wizerunek orła państwowego z Krzyżem Orderu Virtuti Militari — po bokach orła daty 1918—1921. Na rewersie pośrodku w otoku dwudzielnego wieńca dębowego przewiązanego wstęgą napis: *Polska Swemu Obrońcy*.

Medal za Długoletnią Służbę

Wydobyty medal jest mocno skorodowany; tylko na podstawie wymiaru oraz zarysu orła i obwódki na awersie można określić jego zgodność z wzorem. Na rewersie nie można odczytać cyfry i dojrzeć gałązki laurowej.

Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości

Wydobyty medal po odczyszczeniu w pracowni mekano-skopii na awersie przedstawia wizerunek głowy z profilu marszałka Józefa Piłsudskiego, na rewersie wyobrażenie alegorii pracy — oracz z pługiem i daty 1918—1928.

Odznaki pamiątkowe

W 1939 r. odznaki pamiątkowe miały pułki piechoty, kawalerii, pułki strzelców podhalańskich, artyleria polowa, artyleria ciężka, jednostki inżynieryjne i łączności, broń pancerna, szkoły i instytucje, KOP, żandarmeria i Straż Graniczna. Oprócz odznak pamiątkowych były także odznaki okolicznościowe i sportowe. Odznaki noszono na lewej kieszeni kurtki mundurowej.

Odznaka Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty

Przedstawia krzyż emaliowany na granatowo na tle złoconych promieni (30 x 30 mm), pośrodku na krzyżu pierścien emaliowany na granatowo z napisem: *Szk-Podch-Rez-Piech.* Wewnątrz pierścienia orzeł w koronie na tle wypełnionym emalią w kolorze żółtym. Odznaki wykonywał A. Nagalski w Warszawie.

Odnaleziony egzemplarz jest bardzo skorodowany, na awersie brak orła pośrodku, odczytano napis: *Szk-Podch-Rez-Piech.* Zachowała się część emalii granatowej i żółtej. Na odwrotnej stronie skorodowana, brak nakrętki.

Odznaka Batalionu Podchorążych Rezerwy Piechoty — 5

Wykonana tak jak odznaka Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty. Po odczyszczeniu i fotograficznym powiększeniu na awersie odsłonięto napis: *Baon-Podch-Rez-Piech-5* w dobrze zachowanym stanie. Na odwrotnej stronie odznaki w dolnej części napis: *A. Nagalski — Warszawa*, na nakrętce: *I Kraj. Medaliernia — A. Nagalski — Warszawa — Bielańska 16.*

Odznaka Dywizyjnego Kursu Podchorążych Rezerwy

Wykonana jak dwie poprzednie. Zachowana w dobrym stanie z emalią granatową i żółtą oraz czytelnym napisem: *Dyw-*

-Kurs-Podchor-Rez. Odznaka nie ma nakrętki i napisów na rewersie.

Odznaka 5 Pułku Piechoty Legionów (Wilno)

Wykonana ze srebra i tombaku. Pośrodku miniatura odznaki I Brygady Legionów Polskich *Za Wierną Służbę.* Od miniatury odbiegają wici i tarcze-topory z cyfrą pułkową. Na odwrocie były zazwyczaj numery. Odznaki wykonywał Nagalski i Filipowski.

Odnaleziona odznaka odpowiada określonemu wzorowi, jest nieco skorodowana, ale czytelna. Na nakrętce wybity jest napis: *Zakład Jubilersko-Grawerski T. Filipowski — Wilno ul. Zamkowa 6.*

Odznaka 57 Pułku Piechoty im. Karola II Króla Rumunii (Poznań)

Odnaleziony egzemplarz, pomimo nalotu śnieży, jest bardzo czytelny. Ma kształt krzyża o ramionach pokrytych białą i czerwoną emalią z dawną nazwą pułku „3 Pułk Strz. Wlkp” (42 x 42 mm). Pośrodku tarcza zwieńczona orłem, na której cyfry pułkowe i inicjały 57 pp. Na obrzeżu tarczy napis: *Za prawo wolność i Ojczyznę* i data powstania pułku. Na rewersie odznaki jest numer „23” oraz podstawowa i dodatkowa, tzw. godło, próba srebra. Nakrętka odznaki uszkodzona, brak możliwości odczytu producenta.

Miniatura odznaki 28 Pułku Strzelców Kaniowskich

Na podstawie odnalezionego egzemplarza (ze względu na jego stan) nie można stwierdzić na pewno, że jest to odznaka 28 psk. Jednakże porównanie kształtu i brak innych odpowiedników pozwala na wysunięcie wniosku prawdopodobieństwa (po konserwacji będzie poddana badaniom).

Odznaka 59 Pułku Piechoty Strzelców Wielkopolskich (Inowrocław)

Wydobyta odznaka jest w bardzo dobrym stanie. Ma kształt tarczy, której górną część wypełnia płaskorzeźba orła z rozpostartymi skrzydłami, trzymającego w szponach bagnet. W dolnej części odznaki złamany pruski biało-czarny słup graniczny i pruska pikielhauba. Obok słupa zatknięty polski porzec biało-czerwony, dalej cyfra i inicjały pułku. Na odwrot-

nej stronie brak napisów, na nakrętce nie ma wybitej nazwy producenta.

Odznaka „Znak Wojsk Łączności”

Odznaka wykonana jest w postaci okrągłego pierścienia (36 mm), pokrytego na przemian czarno-niebieską emalią, częściowo zachowaną. Wewnątrz pierścienia trzy błyskawice, pozbawione koloru złotego, oraz dłoń ze srebrnym mieczem. Odznaka zakręcana jest nakrętką z napisem: *Gontarczyk — Warszawa — ul. Miodowa 19.*

Odznaka Centrum Wyszkożenia Kawalerii (Grudziądz)

Zachowała się w dobrym stanie; brak słupka i nakrętki. Wykonana jest w formie tarczy (40 x 32 mm), na której znajduje się stylizowany orzeł w złotej koronie, trzymający w szponach proporzycy w barwach ogólnokawalerskich (amarantowo-granatowy) z zachowaną emalią. Na proporczyku monogram „CWK”.

Odznaka Szkoły Podchorążych Rezerwy Saperów

Jest wykonana w formie krzyża, zwieńczonego w dolnej części okrągłą tarczą. Na krzyżu orzeł w koronie, trzymający w szponach wieniec z liści laurowych. Na tarczy napis: „SPR”. Wydobyta odznaka jest w połowie przełamana, bardzo krucha. Nie odczytano na odwrotnej stronie żadnych cyfr i liter.

Odznaka Honorowa „Orlęta”

Odnaleziony egzemplarz jest przykręcony do kieszeni kurtki mundurowej (44 x 44 mm). Odznakę wykonano z szarego metalu w formie krzyża, uformowanego z czterech siedzących orłów, wspartych szponami na okrągłej tarczy z herbem Lwowa i napisem: *Obrońcom Kresów Wschodnich 1919.* Nie odkręcono nakrętki, aby nie spowodować uszkodzenia odznaki. Powierzchnie napisów nie stwierdzono.

Odznaka Pamiątkowa Wyższej Szkoły Wojennej — Kurs Intendentury

Przedstawia srebrnego orzełka o wymiarach 56 x 55 mm w obramowaniu wieńca z liści laurowych. Pod orłem napis:

WSW INT. Odnaleziono tylko dolną jej część z fragmentem liści i czytelnymi literami: *WSW INT.*

Odznaka Wojskowego Instytutu Geograficznego

Odnaleziony egzemplarz jest przykręcony do kieszeni kurtki mundurowej. Odznaka ma kształt owalnego wieńca o wymiarach 41 x 31 mm z szarfami. Na tle wieńca umocowany jest orzeł, trzymający w szponach emaliowany globus (emalia jest skruszona). Na odwrotnej stronie wyryte dwa znaki, stanowiące podstawową i dodatkową próbę srebra. Nakrętka skorodowana.

Odznaka Pilota Obserwatora

Wykonana w kolorze złocistym, przy odznace polowej — wieniec zielony. Odnaleziona odznaka daje się zidentyfikować na podstawie oryginału, bez możliwości rozpoznania koloru wieńca. Pokryta jest nalotem śnieży. Na nakrętce znajduje się napis: *F. Baltutis — Warszawa Nowy Świat tel. 5-31-88.*

Odznaka Pamiątkowa Frontu Pomorskiego

Nadawano ją żołnierzom gen. Hallera za udział w walkach o wyzwolenie Pomorza. Jest wykonana w formie krzyża (46 x 46 mm). Pośrodku na okrągłej tarczy wizerunek gryfa — między ramionami dwa miecze skierowane ostrzami do góry. Na ramionach napisy: *Bóg — Ojczyzna — Wolność.* Odnaleziony egzemplarz jest w stanie silnego skorodowania, bez śladów emalii. Odczytano na górnym pionowym ramieniu napis: *Bóg*, na dolnym poziomym prawym: *zna*, na dolnym pionowym: *Wolność.*

Odznaka Pamiątkowa Związku Byłych Ochotników Armii Polskiej

Ma kształt krzyża maltańskiego białą emaliowanego z wciętymi ramionami. Na krzyżu wizerunek Krzyża Niepodległości. Między ramionami skrzyżowane miecze rękojeściami do dołu. Pośrodku tarcza z orzełkiem wz. 1927, w otoku na białej emalii daty: 1914—1921. Odnaleziony egzemplarz ma ślady prze-palenia, uszkodzoną emalię, brakuje orzełka, pośrodku odczytano daty 1914—1921. Rewers oraz nakrętka bez napisów.

Państwowa Odznaka Sportowa

Jest wykonana w kształcie stylizowanego białego emaliowanego orła. Litery POS są czerwono emaliowane, wieniec w zależności od stopnia odznaki (złoty, srebrny i brązowy). W odnalezionej odznace nie rozpoznano koloru wienca ze względu na uszkodzoną emalię. Na wewnętrznej stronie odznaki stwierdzono napis: *PUWF* i cyfry *928/31*. Brak nakrętki.

Pamiętkowa Odznaka Sportowa

Stosowana okolicznościowo dla upamiętnienia zawodów a wykonana w różnych wzorach. Odnaleziona odznaka ma kształt owalny o wymiarach 35 x 23 mm. Widnieje na niej napis: *Huculskim szlakiem I Brygady Legionów*.

Odnaki pamiątkowe wykonywały zakłady grawerskie. Do bardziej znanych z tego okresu należy zaliczyć: Gontarczyka, Lipczyńskiego, Nagalskiego, Knedlera i Reisinga z Warszawy, Zająca i Malinę z Poznania, Ungera ze Lwowa, Filipskiego i Peczsa z Wilna.

Oprócz odznak wydobyto same nakrętki z następującymi napisami: *Fabr. Graw. Emalier — J. Knedler — Warszawa Nowy Świat, Zakład Medalier. Grawerski — A. Nagalski — Warszawa Bielańska 16, A. Nagalski i S-ka — Warszawa Bielańska 16/30*.

Sygnet pamiątkowy

Odnaleziony egzemplarz to sygnet oficerski 52 Pułku Strzelców Kresowych ze Złoczowa. Wykonany jest ze złota i srebra. Wewnątrz obrączki wygrawerowane są daty: *12/IV 1935* i *13/VI 1938*. Na czołowej stronie sygnetu oczko z kamienia (prawdopodobnie półszlachetnego) z wizerunkiem odznaki pułkowej.

Sznury naramienne

Funkcyjne sznury naramienne wykonane były z nici metalowych oksydowanych na kolor starego srebra lub — przy mundurze polowym — z bawełny barwy ochronnej. Sznur zakończony był tzw. ołówkiem; taki właśnie „ołówek” wydobyto w trakcie prac ekshumacyjnych.

Umundurowanie

Wybuch II wojny światowej zastał Wojsko Polskie w trakcie wprowadzania zmian w umundurowaniu. W wyniku tego

część zmobilizowanych oddziałów wyszła na front w mundurach starych wzoru 1919, których zapasy znajdowały się w magazynach mobilizacyjnych. Nowe umundurowanie wzoru 1936 wystarczyło tylko dla pułków piechoty, artylerii i jednostek technicznych (bez oddziałów Obrony Narodowej). Kadra oficerska i podoficerska służby stałej posiadała dwa zasadnicze rodzaje ubiorów — polowy i garnizonowy; ten ostatni miał odmiany: służbowy, pozasłużbowy oraz wieczorowy. Podstawowym mundurem w czasie wojny był mundur polowy, składający się z:

- czapki rogatywki polowej (furażerki) lub beretu w broni pancernej i formacjach zmotoryzowanych,
- kurtki mundurowej wzoru 1936 ze sznurami naramiennymi (jeśli przysługiwały),
- spodni do butów wysokich,
- butów wysokich, saperek lub kawaleryjskich, także ostróg (jeśli przysługiwały),
- płaszcza wzoru 1936,
- oficerskiego pasa głównego ze sprzączką dwubolcową i szelką naramienną,
- rękawiczek skórzanych.

Oficerowie, szczególnie rezerwy, mogli występować w różnego rodzaju umundurowaniu, zarówno wzoru 1919, jak i w sortach szeregowców (kurtki sukienne, buty, pasy itp.). Jest też możliwe, że w poszczególnych obozach mogli być więzieni oficerowie zarówno w ubiorach polowych, jak i garnizonowych.

Fragmenty umundurowania wydobywane z ziemi były na ogół w stanie skruszenia, co utrudniało identyfikację i właściwą ocenę. Wydobyto m.in.: fragmenty rogatywek polowych wzoru 1937 oraz daszki do rogatywek, potnik do czapki, przesuwki do czapki polowej.

Na czapce polowej rogatywce, furażerce i berecie zgodnie z przepisami godło winno być haftowane szarą nicią na owalnej podkładce sukiennej. Nie wszystkie czapki były wykonane w ten sposób, często wydawano, zwłaszcza rezerwistom, zastępczo orły metalowe. Wśród wydobytych przedmiotów odnaleziono polskie orzełki wojskowe. Wzór orła przeznaczonego do noszenia na czapkach i furażerkach wprowadzono w myśl przepisów z 1919 r. W dwudziestolecie ulegał on różnym modyfikacjom, orły tłoczono w rozmaitych zakładach z różnych sztańc. Liczba odmian orłów do czapek z lat 1919—1939 jest trudna do ustalenia. Orły bite po 1930 r. wykonywane były w metalu i oksydowane na stare srebro, ich wysokość wahała

się od 55 do 62 mm, a do furażerek 40—45 mm. W 1936 r. dla lotnictwa opracowano wzór orła okolonego husarskimi skrzydłami w odmianie bitej z białego metalu dla szeregowców i haftowanej srebrną nicią na czarnej sukiennej podkładce dla oficerów. W trakcie ekshumacji wydobyto osiem orzełków, w tym dwa wzoru 1919, dwa wzoru 1917, jeden o zmniejszonych wymiarach wzoru 1922 oraz oficerski orzełek lotniczy wzoru 1936 (haftowany).

Kurtek mundurowych i spodni w całości nie odnaleziono, trafiały się jedynie takie fragmenty, jak: kawałek prawej poły kurtki mundurowej z kamgarnu z siedmioma guzikami wzoru 1928, fragment tkaniny mundurowej z włosiem (kamgarn), fragment tkaniny mundurowej z otworami do zapinania guzików, kłapa od kurtki mundurowej z małym guzikiem, fragmenty naramienników z guzikami wzoru 1928, łapka mundurowa z guzikami do podpinania płaszcza, dużo drobnych kawałków tkaniny mundurowej koloru khaki z sukna i wełny czesankowej z bliżej nie określonych części umundurowania.

Guziki

Szczególnie ważnym elementem umundurowania pozwalającym na identyfikację munduru jest guzik wojskowy.

W 1927 r. nastąpiła zmiana orła państwowego, w związku z tym guziki wojskowe z nowym orłem produkowano od 1928 r. w dwóch rozmiarach — 16 i 22 mm, a od 1936 r. w trzech — 25 mm do płaszcza. Najpowszechniej stosowane były guziki „masywne”, jednowarstwowe, wytłoczone z grubej blachy lub tłoczone z dwóch warstw. Guziki produkowało wiele firm przy użyciu rozmaitych sztańc, wiele z nich umieszczało swoje nazwy czy monogramy.

Wydobyto łącznie około 320 guzików różnych firm z różnymi sygnaturami wzoru 1928 oraz cztery guziki wzoru 1919.

Oznaki stopni wojskowych

Oznaki stopni noszono na czapkach garnizonowych, kapełuszach i beretach oraz na naramiennikach płaszczy i kurtek mundurowych przy wszystkich rodzajach ubioru. Oznaki stopni to: taśma generalska, pięcioramienne gwiazdki haftowane srebrnymi nićmi metalowymi oksydowanymi na kolor starego srebra (gwiazdki metalowe), srebrny galon szerokości 5—6 mm na czapkach i kapeluszach, tasiemka jedwabna, wełniana lub bawełniana chorążych oraz galony podoficerskie. Na naramiennikach oprócz oznak stopnia noszono numerację ozna-

czającą pułk lub samodzielny batalion albo inicjały. Cyfry i inicjały były haftowane srebrnymi nićmi dla oficerów i chorążych, a metalowe oksydowane dla pozostałych żołnierzy.

Wydobyto następujące oznaki stopni na naramiennikach: naramiennik od kurtki mundurowej ze stopniem pułkownika, haftowany srebrnymi oksydowanymi nićmi, naramiennik kurtki mundurowej ze stopniem podpułkownika, haftowany srebrnymi nićmi ze śladami podkładek pod galony, fragment naramiennika z płaszcza sukiennego z jedną metalową gwiazdką i śladem po galonie, naramiennik od kurtki mundurowej ze stopniem kapitana (trzy gwiazdki haftowane srebrnymi nićmi), naramiennik z guzikiem wzoru 1928 z trzema metalowymi gwiazdkami, fragment naramiennika od kurtki mundurowej z dwiema metalowymi gwiazdkami, fragment naramiennika z guzikiem oraz jedną metalową gwiazdką i śladem po drugiej, fragment naramiennika z jedną gwiazdką haftowaną srebrnymi nićmi i śladem po drugiej, fragment naramiennika z otworem na guzik i śladami po trzech gwiazdkach, fragment naramiennika od płaszcza sukiennego z jedną metalową gwiazdką, kilka kawałków tkaniny mundurowej z gwiazdkami metalowymi, naramiennik od płaszcza sukiennego ze stopniem kapitana 30 pp (gwiazdki i numer haftowany srebrnymi oksydowanymi nićmi). Znaleziono także fragment kołnierza płaszcza z zachowanymi nićmi koloru czerwonego (prawdopodobnie fragment barwy broni).

Pasy główne

Dziennik rozkazów MSWojsk. nr 12/1936 wprowadził zarządzenie o pasie głównym, który obowiązywał od 1 I 1938 r. Oficerowie nosili pas główny ze sprzączką dwubolcową, wykonany ze skóry blankowej barwionej na brązowo. Do pasa wszystkie były strzemiączka górne i dolne. Pas miał naramienny pasek poprzeczny (szelka naramienna), który składał się z paszków połączonych ze sobą sprzączką. Części metalowe wykonane były z białego metalu, oksydowanego na kolor srebra.

Pas dla podoficerów i szeregowców wykonany był ze skóry blankowej barwy naturalnej i zapinany na sprzączkę jednobolcową. Donoszono także pasy wzoru 1928, do których przymocowany był łańcuszek do podpinania szabli długości około 10 cm.

Z jamy grobowej wraz ze szczątkami biologicznymi wydobyto jeden kompletny pas ze strzemiączkami i szelką naramienną oraz fragment pasa szeregowca. Wiele pasów zostało spa-

lonych i po nich wydobyto z dołu zawierającego wyposażenie 180 sprzączek dwu- i jednoblcowych od pasów wzoru 1928 i 1936, strzemiączka różnych typów, łańcuszki do rapci, spinki pasa głównego, klamrę pasa salonowego.

Obuwie i ostrogi

Wraz ze szczątkami biologicznymi wydobywano całe buty lub fragmenty obuwia. Były wśród nich części butów oficerskich, kilkanaście butów saperskich, sznurowane trzewiki podkute gwoździami i podkówkami. Znaleziono także blaszki i podkówki do butów, okucie metalowe do obcasów stosowane do obuwia w 1 pam i 1 pan, kilkanaście haków do wciągania obuwia oraz tzw. pieska do ściągania butów, wykonanego prawdopodobnie w obozie. Oficerowie i podoficerowie (którym przysługiwały) nosili ostrogi — kabłak metalowy z kolcem (bodźcem) lub zębatym kółkiem, przypinany rzemieniami do buta.

Wydobyto ogółem 16 różnego rodzaju ostróg i ich fragmentów wykonanych w różnych zakładach, m.in.: ostrogę posrebrzaną bez jednego zaczepu, ostrogę polską oficerską z bodźcem w kształcie litery „P” i gwiazdką, sześć ostróg oficerskich różnych typów używanych w okresie międzywojennym (różnice w bodźcach), ramię ostrogi oficerskiej z bodźcem w kształcie rybiego ogona, fragment ostrogi oficerskiej z bodźcem w kształcie litery „P”.

Oporządzenie

Oporządzenie oficera w 1939 r. składało się z hełmu stalowego, pistoletu, torby oficerskiej z mapnikiem, maski pgaz w torbie lub puszcze, lornetki z futerałem, latarki, gwizdka noszonego na sznurku koloru khaki, busoli, znaku tożsamości i opatrunku osobistego. Ponadto w skład oporządzenia wchodziła menażka, manierka oraz niezbędnik.

Odnaleziony w jamie grobowej opatrunek osobisty odpowiada wzorowi znajdującemu się w wyposażeniu WP, mimo że na zewnętrznej stronie nie ma opisu zawartości i sposobu użycia. Wydobyto także dwa typowe gwizdki bez sznurków oraz fragment denka lornetki.

Wśród wydobytych przedmiotów oporządzenia znalazły się również manierki w dwóch wzorach: wzór 1931 — dwie sztuki, wykonane z blachy aluminiowej, gładkie, zamykane na korek dębowy, malowane na kolor ochronny; wzór 1933 — siedem

sztuk, zakreślanych na nakrętki, na których odczytano numery oraz napisy zgodnie z określonym wzorem, np. *Światowid 1938*, *Myszków* oraz *PAT N 26727*.

W wykopie, w którym wyposażenie było palone, odnaleziono dużą liczbę części metalowych, jak: strzemiączka, klamerki od różnego rodzaju oporządzenia wzoru polskiego, np. chlebaków, toreb oficerskich itp. Wśród części metalowych znalazły się fragmenty ramek drewnianych zamków i kluczyków od oficerskich kuferków polowych wzoru 1939.

Znaki tożsamości

Wśród przedmiotów zaświadczających o tożsamości żołnierza najwyższą wartość mają znaki tożsamości. Do identyfikacji rannych i zabitych zostały zalecone we wszystkich armiach przez Międzynarodowy Czerwony Krzyż.

W Wojsku Polskim znak tożsamości został wprowadzony w latach trzydziestych; miał kształt elipsy o wymiarach 40 x 50 mm, był odporny na ogień i środki chemiczne. Na osi poprzecznej znajdowały się dwa nacięcia ułatwiające jego przełamanie oraz otwory do zawieszenia. Dane ewidencyjne były wytłoczone za pomocą znaczników i zawierały: na pierwszej stronie skrót OF (oficer), skrót nazwy korpusu osobowego, np. piech, kaw, art, dzień, miesiąc i rok urodzenia. Na drugiej stronie nazwisko i imiona oraz wyznanie.

Przez wiele lat trwały przygotowania do powszechnego wprowadzenia znaków tożsamości. Niestety, zamiar ten nie został w pełni zrealizowany, toteż w czasie wojny nie wszyscy je mieli. W wielu wypadkach wojskowe znaki tożsamości, tzw. medale śmierci, grawerowane były przez samych żołnierzy, szczególnie zmobilizowanych z rezerwy. W obu odkrytych grobach wydobyto 10 znaków tożsamości, na pięciu z nich odczytano nazwiska:

- *Tadeusz Ramza*, na rewersie 71 OF Kraków 1901,
- *Karol Świątek (Kat)*, na rewersie 29.XI.1911 *Porucz L/Jarostaw*,
- *Matuszek Wilhelm Kat*, na rewersie 25.V.1910,
- *por. Stefan Kluska*,
- *Stanisław Maszewski* 16.4.1904.

Na jednym ze znaków odczytano imiona rodziców: *im. Rodz. Mikołaj Helena*, na rewersie „*uwa*” — duża część wytopiona.

Ponadto odnaleziono jeden sznurek do zawieszania znaku na szyi.

Przedmioty wykonane przez jeńców

Oprócz wydobytych orderów, odznaczeń, odznak oraz elementów umundurowania i wyposażenia odnaleziono nieliczne przedmioty wytworzone w obozie. Należą do nich: fragment pudełka drewnianego na tytoń. Na wieczku wyryty napis: *Starobiel 1939*, rysunek tarczy i inicjały *AP*; tzw. apelówki do podbijania pod podeszwą butów lub z paskami zakładane na buty w celu ich ochrony; cygarniczki drewniane różnych rozmiarów; fragment drewnianej figurki żołnierza (bez głowy) — 4,5 x 3,5 cm; pudełko drewniane na tytoń — 12 x 9 cm; cygarniczka okrągła średnicy 12 mm i długości 9,5 cm z inicjałami *SA*.

Przedmioty kultu religijnego i precjoza

Z przedmiotów tego typu odnaleziono m.in.: ryngraf z wizerunkiem Matki Boskiej, na którego dolnej krawędzi wygrawerowano litery „*AM*” oraz wyraz „*z Wilna*”; medalik z metalu kolorowego, z jednej strony mający wizerunek Matki Boskiej z Dzieciątkiem; medalik koloru białego — po jednej stronie wizerunek krzyża oraz fragment napisu: „*.....ska*”; medaletki z napisami „*Królowo Polski módl się za nami*”; znaczek Sodalicji Mariańskiej; krzyżyki, łańcuszki, książeczki do nabożeństwa.

Wśród rzeczy wykonanych z materiałów szlachetnych, mogących stanowić pomoc w identyfikacji, znalazły się: obrączka, która na wewnętrznej stronie ma dwa znaki — jeden to litery „*HF*”, drugi zaś to w prostokątnym polu litera „*W*”, głowa rycerza i cyfra „*3*”; pierścionek z materiału koloru złotego z ciemnoniebieskim oczkiem, inicjałami „*MM*” i datą *21.11.1930*; obrączka z metalu koloru złotego pr. 3 z datą na wewnętrznej stronie *20.VI.31*; naręczny zegarek marki „*Omega*” z napisem „*Za wytrwałość i dyplom — matka*” oraz datą *28.V.34*.

Inne

Wydobyto także szereg rzeczy osobistych i użytkowych, które świadczą o tym, że zamordowani tam ludzie byli Polakami. Znaleziono m.in. zapalniczkę, na spodzie której poza literami *PMZ* wytłoczony jest napis „*Polski Monopol Zapalczany*”. Na pędzlu odczytano napis: *T Winklera Syn*, na widelcach — litery *BM* i napis *Cafe Versal Kovel*, na szczoteczkach do zębów napisy: *J. Osetowski* — *skład apteczny Mińsk Mazowiecki*, *Drogeria Józef Jackowski Tarnopol ul. 3 Maja 10*, na fragmencie

metalowego pudełka napis: „*Calo... preparat odz... dla niemowląt i karmiących*”, na częściach naczyń fajansowych napis: *TA Włocławek*, na metalowej pokrywce pudełka napis: *Savon dentifrice Henryk Żak Poznań*.

EKSHUMACJA W MIEDNOJE

Odznaki Policji Państwowej

Odznaki te nosili obowiązkowo wszyscy szeregowi Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego. Numer odznaki odpowiadał numerowi legitymacji służbowej. Odznaka Policji Państwowej wykonana jest w postaci tarczy z białego metalu o średnicy 49 mm i wypukłości 5 mm z gładko wykonaną krawędzią. Na przedniej stronie tarczy wytłoczone są dwucentymetrowej wysokości numery ewidencyjne. Na wewnętrznej stronie odznaki jest podkładka o średnicy 40—45 mm, na której umieszczono napis *Policja Państwowa* oraz powtórzono numer ze strony czołowej i dodano numer okręgu. Odznaka przykręcona była do kieszeni za pomocą nakrętki. Okręgi miały następującą numerację: warszawski — 1, łódzki — 2, kielecki — 3, lubelski — 4, białostocki — 5, m.st. Warszawa — 6, krakowski — 7, lwowski — 8, wschód (od 1923 r. tarnopolski) — 9, przemyski (od 1923 r. stanisławowski) — 10, poznański — 11, toruński (od 1923 r. pomorski) — 12, wołyński — 13, poleski — 14, nowogrodzki — 15, od 1923 r. wileński — 16.

Wydobyto i odczytano następujące odznaki:

— na podkładce — *Policja Państwowa*, numer 1044 i cyfra rzymska *I*, na nakrętce — *A. Nagalski Warszawa — Bielańska 16*;

— na podkładce — *Policja Państwowa*, numer 765 i cyfra rzymska *II*, nakrętka nieczytelna;

— na podkładce — *Policja Państwowa*, numer 445 i cyfra rzymska *II*, bez nakrętki;

— na podkładce — *Policja Państwowa*, numer 140 i cyfra rzymska *II*, nakrętka nieczytelna;

— brak odznaki — na podkładce napis *Policja Państwowa*, numer 415 i cyfra rzymska *VI*, brak nakrętki;

— na podkładce — *Policja Państwowa*, numer 890 i cyfra rzymska *XIV*, na nakrętce — *J. Chyliński Warszawa*;

— na podkładce — *Policja Państwowa*, numer 2001 i cyfra rzymska *III*, na nakrętce — *A. Nagalski Warszawa Bielańska 16*;

— brak odznaki — na podkładce napis *Policja Państwowa*, numer 185 i cyfra rzymska *II*, bez nakrętki;

- brak podkładki i nakrętki, numer 1511;
- brak podkładki i nakrętki, numer 1400;
- brak podkładki i nakrętki, numer 2313.

Odznaki Policji Województwa Śląskiego

Odznaka Policji Województwa Śląskiego wykonana jest w postaci tarczy z białego metalu o średnicy 51 mm i wypukłości 5 mm z gładko wykonaną krawędzią. Na przedniej stronie tarczy tłoczone są dwucentymetrowej wysokości numery ewidencyjne. Odznaka na wewnętrznej stronie ma napis: *Policja Wojew. Śląsk.* Do kieszeni kurtki mundurowej i płaszczka była przykręcana za pomocą nakrętki.

W Miednoje wydobyto i zidentyfikowano następujące odznaki Policji Województwa Śląskiego:

- nr 95 — na odwrocie *Policja Wojew. Śląsk.*, na nakrętce — *Fabryka Galanterii Metalowej „Galmet” Sosnowiec*;
- nr 1139 — na odwrotnej stronie — *Policja Wojew. Śląsk.* na nakrętce j.w.;
- nr 1658 — na odwrotnej stronie — *Policja Wojew. Śląsk.* na nakrętce — j.w.;
- nr 2175 — na odwrotnej stronie — *Policja Wojew. Śląsk.*, na nakrętce o zmniejszonych wymiarach — napis j.w.;
- nr 2176 — na odwrotnej stronie — *Policja Wojew. Śląsk.*, na nakrętce — jak w pkt. 1;
- nr 1732 — na odwrotnej stronie — *Policja Wojew. Śląsk.*, brak słupka i nakrętki.

Odznaki pamiątkowe

Odznaka 5 Pułku Piechoty Legionów

Odnaleziony egzemplarz odpowiada określonej wzorowi; wykonany jest w srebrze, na rewersie ma trzy znaki próby oraz wybity numer 5708. Na nakrętce napis: *Zakład Jubilersko-Grawerski Wilno Zamkowa 6.*

Odznaka Straży Granicznej

Świadczy o obecności w Ostaszkwie funkcjonariuszy tej formacji. Odznaka zachowana w bardzo dobrym stanie, wyobraża owalny wieniec z liści wawrzynowych. Wewnątrz wieńca biało-czerwono emaliowany słup graniczny. Nad słupem na zielono emaliowanej szarfie napis w dwóch rzędach: *Straż Graniczna.* Na słup nałożony orzeł wzoru państwowego. Wymiary:

odznaki 50 x 35 mm. Na nakrętce napis: *Stanisław Reising Warszawa Niecała 1 Grawer.*

Miniatura Państwowej Odznaki Sportowej

Wykonana w kształcie stylizowanego białego orła. Litery POS czerwono emaliowane. Na odwrotnej stronie nie odczytano żadnych napisów.

Odznaka Pamiątkowa Byłych Więźniów Ideowych

Ustanowiona w 1925 r. (Dz. Rozk. MSW nr 5 poz. 42), wykonana z metalu posrebrzanego o wymiarach 34 x 32 mm w postaci srebrnej ośmioramienną tarczy, w którą wpisany jest równoramienny krzyż. W środku w owalu orzełek tworzący swym korpusem literę „I”, niżej litera „W”.

Godło Policji

W 1927 r. na mocy rozporządzenia prezydenta wprowadzono nowy wzór godła państwowego, który był wzorem obowiązującym w policji; wprowadzono go przepisami z 3 XI 1927 r. Orzeł był bity w białym metalu o wymiarach 38 x 35 mm. Odnaleziono łącznie siedem orzełków, dwa na czapce policjanta i jeden na czapce funkcjonariusza Straży Więziennej łącznie z tzw. „godłem” — litery SW.

Umundurowanie

Szczególne warunki klimatyczne i glebowe w Miednoje spowodowały, że stosunkowo dobrze zachowały się fragmenty umundurowania. Wśród wydobywanych przedmiotów często spotykano tkaninę mundurową koloru granatowego (w kilku przypadkach koloru zielonego) w dużych płatach, a niejednokrotnie całe kurtki mundurowe, płaszczki i czapki. Odnaleziono m.in.: dwa płaszczki sukienne (wyższego i niższego funkcjonariusza policji) z naramiennikami i guzikami; kurtki mundurowe, kołnierze od kurtek z patkami i guzikami; pelerynę nieprzemakalną; fragment rękawa munduru letniego tzw. amerykańskiego od munduru drelichowego koloru khaki, przyjętego do użytku w 1937 r.; dużą ilość tkaniny z różnych części umundurowania. Materiał zachował się w bardzo dobrym stanie (trudno go rozerwać) i w większości nie stracił swojej naturalnej barwy.

Na podstawie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych (Dz.U. 159, 1920 r.) określono wzór czapki policyjnej, która miała kolor granatowy, fason angielski, z okutym daszkiem skórzanym czarnym, z paskiem skórzanym i wypustką błękitną dookoła górnego szwu oraz na górnej części otoku, z orłem państwowym przymocowanym do górnej części czapki, ze stopniem na otoku. Wydobyto kilka egzemplarzy tych czapek, m.in.: czapkę z orzełkiem i dystynkcjami posterunkowego; czapkę z orzełkiem bez stopnia; fragmenty czapek bez daszków; denka i paski od czapek; okucia do daszków. Odnaleziono też fragmenty czapek zimowych dla oficerów i szeregowych Policji Państwowej. Czapki te wprowadzono rozkazem komendanta głównego Policji Państwowej nr 730 z 16 VII 1937 r. Były one wykonane z sukna barwy granatowej w typie czapki narciarskiej z wypustką chabrową na szwie łączącym denko z otokiem. Daszek był przeszywany 8-10 razy na obie strony. Otok czapki, zwężający się ku przodowi, był spięty metalową oksydowaną sprzączką.

Guziki

W rozporządzeniu ministra spraw wewnętrznych (wydanym w porozumieniu z ministrem spraw wojskowych) z 3 XI 1927 r. (Dz.U. 99, poz. 862) określono wzór guzika białego (srebrnego) o dwóch podstawowych rozmiarach — 22 i 16 mm. Duże guziki naszywane były z przodu kurtek i płaszczy, na rękawach, dragonach, tylnych patkach i kieszeniach, małe tylko na tylnym rozcięciu płaszcza i podpince czapki. Wśród wydobytych około 720 guzików wiele zachowało się w bardzo dobrym stanie, niejednokrotnie z nikielowaniem i bardzo dużą czytelnością zarówno na awersie, jak i rewersie.

Oznaki stopni

Na podstawie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 15 VI 1936 r. ustalono oznaki stopni Policji Państwowej. Stopnie służbowe szeregowych (posterunkowy, st. posterunkowy, przodownik, st. przodownik) oznaczono następująco: na naramiennikach biały galon taśmowy szerokości 1 cm, z krającymi wypustkami barwy niebieskiej (chabrowej) szerokości 1 mm; na czapce biały haftowany galonik szerokości 5 mm na podkładce o 1 mm szerszej i dłuższej, z sukna barwy niebieskiej (chabrowej). Odznakami stopni służbowych oficerów są: na naramiennikach srebrne matowe galoniki poprzeczne haftowane szerokości 5 mm oraz srebrne matowe gwiazdki hafto-

wane o rozpiętości ramion wynoszącej 16 mm; na czapce srebrny galon szerokości 5 mm i gwiazdki jak na naramiennikach. Stopnie służbowe oficerów: aspirant, podkomisarz, komisarz, nadkomisarz, podinspektor, inspektor, nadinspektor, generalny inspektor. Bezpośrednio na naramiennikach oficerów i szeregowych lub na galonikach umieszczone były srebrne haftowane numery okręgów (cyfry arabskie wysokości 2,5 cm). Z tego rodzaju oznak stopni Policji Państwowej odnaleziono: naramiennik podkomisarza; naramiennik przodownika z cyfrą „5” i guzikiem; naramiennik posterunkowego z cyfrą „13”; drobne fragmenty naramienników, w tym ze śladami oznak stopni.

Oznaki stopni Policji Województwa Śląskiego

W myśl rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 14 XII 1936 r. ustalono oznaki stopni służbowych Policji Województwa Śląskiego. Różniły się one od oznak Policji Państwowej następującymi szczegółami: na galonach naramienników szeregowych umieszczone były złote metalowe orzełki śląskie o wymiarach 29 x 26 mm i grubości 1 mm, zaopatrzone w śrubkę z nakrętką do przymocowania; na naramiennikach (bezpośrednio lub na galonikach poprzecznych) od stopnia nadkomisarza wwyż wyhaftowane były złote orzełki śląskie o wymiarach 29 x 26 mm. Z oznak stopni PWS odnaleziono: dwa naramienniki z metalowymi orzełkami śląskimi; dwa naramienniki st. przodownika z metalowymi orzełkami śląskimi; cztery metalowe orzełki śląskie.

Obuwie

Buty, które znajdowały się na nogach zwłok i przy szczątkach biologicznych, były bardzo różnych odmian, m.in. buty długie oficerki, trzewiki podkute gwoździami i podkówkami, saperki oraz kilka par butów mających w górnej części cholewy wąski pasek i zapięcie na sprzączkę. Ogółem wydobyto 226 par obuwia.

Oporządzenie

Podczas eksploracji jam grobowych nie odnajdywano pasów oraz innego rodzaju oporządzenia. Elementy tego wyposażenia napotkano dopiero w wykopie XXIX podczas prac sondażowych. Ogółem wydobyto kilkanaście całych pasów i wiele fragmentów pasów różnego typu, w tym także pojedyncze sprzączki i strzemiączka.

Funkcjonariusze policji nosili pas główny ze sprzączką dwubolcową, wykonany ze skóry blankowej, barwionej na czarno. Do pasa wszyte były dwa strzemiączka górne i dwa dolne, między strzemiączkami umieszczona była przesuwka. Pas główny miał pasek poprzeczny (szelkę). Części metalowe pasa były w kolorze oksydowanym na stare srebro. Były też używane pasy zapinane na sprzączkę stalową o jednym bolcu. W obu pasach w różnych okresach, ze względu na zmianę producenta, zmieniał się kształt sprzączki, np. typu wojskowego, wydłużona o wąskich ramionach itp.

Wśród elementów innego wyposażenia wydobyto gwizdawkę, wprowadzoną do użytku w 1927 r. (Dz.U. nr 99, poz. 862) dla wszystkich niższych funkcjonariuszy. Sznurek ma kształt pletni długości 17 cm, zakończonej z jednej strony pętlą i dwoma żółdźkami na krótkich sznureczkach, z drugiej strony pętlą. Cały sznurek był z niebieskiej włóczki dla posterunkowych i st. posterunkowych, z niebieskiego jedwabiu dla przodowników i st. przodowników. Wydobyta gwizdawka nie ma jednej ścianki bocznej, ma dwie przegrody na treliki (dwutonowa) i sznurek z dwoma żółdźkami.

Torbę służbową dla szeregowych Policji Państwowej wprowadzono rozkazem komendanta głównego nr 749 z 22 IV 1938 r. Wykonana była ze skóry juchtowej i blankowej. Wydobyto całe torby oraz ich fragmenty odpowiadające wzorowi, ale ze zbutwiałą i kruszącą się skórą (w wykopie były inne warunki, niż w miejscu, gdzie znajdowały się szczątki biologiczne). Odnaleziono także kilka manierek wzoru 31 i 33 oraz menażki wzoru 31 typu wojskowego.

Przedmioty wykonane przez jeńców

W dobrym stanie odnaleziono: drewniane pudełka na tytoń z napisem na wieczku *Ostaszków — Seligier*, z inicjałami „JS”, zdobionym ornamentem i liśćmi dębu, z rysunkami na wieczku: pośrodku tarcza, inicjały „JK” i daty 1 IX 1939—1940 oraz motywy ozdobne, z ornamentem i stylizowanymi inicjałami „BB”, z ornamentem na wieczku, z napisami na pokrywce 7 XI 1939 i inicjały „CS”, na dnie napis „Ostaszków”.

Znaleziono także komplet figur szachowych wykonanych w drewnie; cygarniczki w różnym kształcie, m.in. w formie figi, fajki oraz z napisami: *Ostaszków 14 IV 40, 9 XI 39*; noże wykonane ręcznie z okładzinami drewnianymi skręcane drutem; drewnianą beczuleczkę z cyfrą 20 do gry w lotto; pieski do zdejmowania butów; tzw. apelówki do podbijania pod po-

deszwy lub z rzemieniami do zakładania na buty; oprawione w drewniane rączki „szpilorki” (do wykonywania otworów pod kołki do butów).

Przedmioty kultu religijnego i precjoza

Wśród wydobytych przedmiotów kultu religijnego w dobrym stanie znajdowały się: medalik z metalu koloru białego z widocznym z jednej strony wizerunkiem Chrystusa i napisem „Medalik szkaplerz”, z drugiej — wizerunkiem Świętej Rodziny i napisem „Medalik szkaplerz”; w ośmiokątnej drewnianej ramce metalowy obrazek Matki Boskiej z napisem „Matka Boska Częstochowska”; medalik z białego metalu w kształcie owalu bez łańcuszka, z jednej strony wizerunek Chrystusa i napis „Słodkie Serce Jezusa bądź moją miłością”, z drugiej strony — wizerunek Matki Boskiej i napis „Matka Boska Szkaplerzna”; medalik z białego metalu w kształcie owalu, z jednej strony wizerunek Matki Boskiej i napis „O Mario bez zmaży poczęta módl się za nami, którzy się do Ciebie uciekamy”, z drugiej — wizerunek krzyża i serce przebite mieczem; medalik z wizerunkiem Matki Boskiej z Dzieciątkiem, po drugiej stronie głowa i napis „Ś. Andrzej Bobola”. Ponadto odnaleziono książeczkę do nabożeństwa w skórzanej oprawie ze złocnymi brzegami kart, różańce i łańcuszki.

Wśród przedmiotów z metalu szlachetnego mogących przyciągnąć się do identyfikacji znajduje się obrączka ze stylizowanymi literami „JMB”, liczbą 14, wykropkowanymi literami „MB” i datą 5.1.1919.

Inne

Z przedmiotów osobistego użytku duże znaczenie identyfikacyjne miały m.in.: metalowa oprawka na zapaliki z napisem „Pamiętka wojny europejskiej 1914—1917”; ozdobny ornament z liści, na odwrotnej stronie toporek skrzyżowany z kotwicą oraz inicjały „AB”; szczoteczki do zębów, opatrzone napisami następującej treści: *Domy Towarowe Trust Lwów, 500/II Jan Kapczyński Toruń, 181 Braca Szamotulscy Nowy Świat 21, Pat. Syst. Fabric. — Zieliński Warszawa*; biały fajansowy kubek z napisem „Každy dom pije co dzień kawę Bohm”.

Wnioski

1. Wydobyte w trakcie ekshumacji przedmioty są bez wątplenia pochodzenia polskiego.

2. Ordery, odznaczenia i odznaki, przedmioty mundurowe i części oporządzenia należały do polskich żołnierzy, funkcjonariuszy Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego oraz Straży Granicznej i Więziennej.

3. Na podstawie odnalezionych w Charkowie oznak stopni wojskowych można określić, że należały one do oficerów od stopnia podporucznika do pułkownika włącznie, a w Miednoje do policjantów od posterunkowego do podkomisarza Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego.

4. Wszystkie odnalezione w miejscach pogrzebania przedmioty produkowane były i noszone w latach 1919—1939.

5. Tożsamość osoby można bezbłędnie określić na podstawie pięciu odczytanych znaków tożsamości. Numery na innych odznakach i odznaczeniach oraz monogramy na przedmiotach dają szansę na zidentyfikowanie w dalszych badaniach nazwisk ich posiadaczy.